

*Ірина Ходак  
(Київ)*

## **ДАНИЛО ЩЕРБАКІВСЬКИЙ ЯК ОРГАНІЗАТОР АКАДЕМІЧНОЇ НАУКИ**

У багатогранній діяльності Данила Щербаківського — музейника, науковця, педагога, пам'яткоохоронця — вагоме місце посідала організаційна праця. У зв'язку з 85-літтям Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України (далі — ІМФЕ) ми вважали за доцільне згадати про внесок вченого в розбудову етнографічних та мистецтвознавчих установ Всеукраїнської академії наук (далі — ВУАН), які були предтечами інституту.

Як відомо, ІМФЕ нині відраховує свою історію з 1 червня 1921 року, коли згідно з рішенням Раднаркому УРСР відбулося злиття Українського наукового товариства в Києві (далі — УНТ) та ВУАН, внаслідок чого Фольклорна комісія ВУАН об'єдналася з Етнографічною секцією УНТ, утворивши Етнографічно-фольклорну (Етнографічну) комісію при І (історично-філологічному) відділі академії.

Сучасники Д. Щербаківського завжди відзначали його роль в організації етнографічних установ та товариств, зокрема, велику цінність мають відомості, подані В. Камінським у статті «Етнографія в науковій діяльності Данила Михайловича Щербаківського»<sup>1</sup>. Вірогідно, розпочата В. Камінським справа мала б своє продовження<sup>2</sup>, але різка зміна політичної ситуації у зв'язку з процесом Співки визволення України надовго викреслила ім'я Д. Щербаківського з наукового контексту в УРСР<sup>3</sup>. Водночас про внесок вченого пам'ятали його колеги, які працювали в еміграції. Так, прикладом, 1954 року на сесії Української вільної академії наук у Німеччині в циклі доповідей «Провідні ідеї та люди української науки», присвяченому 35-й річниці з дня створення ВУАН, П. Курінний виголосив доповідь «Д. Щербаківський, найбільший етнограф України»<sup>4</sup>. Невдовзі її було опубліковано під назвою «Данило Михайлович Щербаківський — керівник етнографічного дослідження України за доби українського культурного ренесансу»<sup>5</sup>. Нині, коли зникли ідеологічні застереження, ім'я вченого переважно згадується серед працівників Етнографічної комісії ВУАН чи засновників Етнографічного товариства без конкретизації його ролі як організатора наукової справи<sup>6</sup>.

Етнографічна секція УНТ була створена ще 1912 року, але під час Першої світової війни фактично припинила свою діяльність. На початку 1920 року Д. Щербаківський, який активно співпрацював з УНТ ще в довоєнний час, разом з кількома іншими колегами почав вживати заходів для відновлення роботи секції. У квітні 1920 року відбулося три організаційні засідання, результатом яких стало поновлення Етнографічної секції УНТ<sup>7</sup>. У протоколі першого з цих засідань, що відбулося 20 квітня під головуванням В. Клінгера за участі О. Алешо, В. Ганцова, П. Попова, А. Онищука, Д. Ре-

вучького, Д. Щербаківського та ін., зазначалося: «Звідродженням України, коли культурно-організована робота нашого громадянства не має вже перепон, а наукове життя може свobodно розвиватись більш, як коли, відчувається потреба рятувати все те, що стосується до побуту нашого народу. Праця в цій області, яку розпочала Етнографічна Секція Укр. Наук. Т-ва була перепинена; аж тепер стараннями ініціативної групи київських етнографів-українців, головно Д. М. Щербаківського, скликано 20/IV.1920 зібрання, на якому вирішено відновити Етнографічну Секцію Укр. Наук. Т-ва»<sup>8</sup>. У своєму виступі на засіданні Д. Щербаківський наголосив, що донині інтерес до духовної етнографії, тобто фольклору, значно перевищував інтерес до матеріальної етнографії, а тому здобутки у цій сфері залишаються вкрай скромними, дещо зроблено в царині народного мистецтва й орнаментики, загалом матеріалу зібрано мало, описано його погано й ще гірше видано<sup>9</sup>. На другому організаційному засіданні (25 квітня) відбулася дискусія щодо завдань та програми діяльності секції, внаслідок чого головними завданнями визначили об'єднання наукової діяльності в царині етнографії на всій території України, надання допомоги розвитку нових центрів для дослідження народного побуту та видання профільної літератури<sup>10</sup>. Також було вирішено створити у складі Етнографічної секції чотири підсекції:

- 1) загальної етнографії;
- 2) фольклору;
- 3) виучування звичаєвого права;
- 4) досліджування народної музики<sup>11</sup>.

Нарешті, на останньому організаційному засіданні 29 квітня обрали тимчасову президію секції (голова — В. Клінгер, містоголова — Л. Чикаленко, секретар — А. Онищук), остаточно затвердили програму її діяльності та структуру. На пропозицію Д. Щербаківського вирішили прилучити Етнографічну секцію до відділу гуманітарних наук УНТ, а також обрали його представником до цього відділу<sup>12</sup>.

З часу відновлення роботи секції Д. Щербаківський став членом підсекції загальної етнографії (керівник — О. Алешо)<sup>13</sup>, 25 вересня його було обрано до редакційної колегії, а 21 листопада — скарбником секції<sup>14</sup>. Після перевиборів керівництва секції (21 листопада 1920 року) дослідник увійшов до складу її Ради разом з А. Лободою, К. Квіткою та А. Онищуком<sup>15</sup>. Активну роботу вчений проводив як член підготовчого комітету першого Всеукраїнського етнографічного з'їзду, який планували провести 25 червня 1921 року в Києві, але через відсутність фінансування він не відбувся<sup>16</sup>. У рамках з'їзду передбачалося заслухати великий цикл доповідей «Метод і програми збирання етнографічних матеріалів», зокрема, Д. Щербаківський мав виголосити дві доповіді — «Основи українського народного орнаменту» та «Українська церковна дерев'яна архітектура»<sup>17</sup>.

З-поміж різних організаційних справ Д. Щербаківський найбільше уваги приділяв налагодженню видавничої діяльності секції: розглядав подані до друку праці колег, рецензував їх, готував власні розвідки, погоджував питання з відповідними органами, вишукував фінансові та матеріальні ресурси. Фактично вже влітку 1920 року секція підготувала до друку перше число нового періодичного видання «Вісник етнографії» та другий том «Етнографічного збірника». Було отримано дозвіл на їхнє видання від редакційно-видавничого відділу Губвідату<sup>18</sup>, але через фінансову та матеріальну скруту реалізація затрималася на кілька років<sup>19</sup>. У одному з некрологів Д. Щербаківського його колеги згадали, що коли в часи загальної руїни постало питання про етнографічне видання, вчений першим вніс на цю справу свій останній пуд борошна<sup>20</sup>.

Впродовж усього періоду роботи Етнографічної секції Д. Щербаківський брав активну участь у засіданнях, мало того, в холодну пору року вони відбувалися в приміщенні Першого державного музею, де працював і мешкав дослідник<sup>21</sup>.

Традиційно вважається, що після об'єднання УНТ та ВУАН підсекція загальної етнографії Етнографічної секції УНТ злилася з Кабінетом антропології та етнології імені Ф. Вовка, підсекція народного права — з відповідною комісією III відділу ВУАН, фольклорна підсекція перетворилася на Етнографічно-фольклорну комісію, при якій 1922 року було створено Кабінет музичної етнографії<sup>22</sup>. Насправді, об'єднаний процес розпочався з другої половини 1922 року. На першому етапі після формального злиття (1921 — 1922) Етнографічна секція УНТ, як і інші секції товариства, намагалася зберегти свою автономність<sup>23</sup>. Протягом цього часу Етнографічна секція УНТ збиралася в старому складі чи за участю представників Фольклорної комісії. У другій половині 1921 та впродовж 1922 років Д. Щербаківський активно відвідував засідання, а згодом, коли робота секції ввійшла в звичне русло, він відійшов від активної організаційної праці, хоча продовжу-

вав жваво цікавитися науковим здобутками комісії, долучався до вирішення конкретних справ. У цьому яскраво виявився характер Д. Щербаківського: він перебирав на себе невдячні науково-організаційні обов'язки в найважчі періоди, а після того, як справу було налагоджено, зосереджувався на власних наукових студіях чи долучався до розбудови інших установ<sup>24</sup>.

Д. Щербаківський мав безпосередню причетність до створення Музею (Кабінету) антропології та етнології імені Ф. Вовка. Хоч ця інституція формально утворилася 29 березня 1921 року, робота над її організацією розпочалася за кілька років до цього. Саме в помешканні Д. Щербаківського, розташованому в будівлі київського музею, 1919 року відбувалися перші організаційні засідання зі створення Музею антропології та етнології імені Ф. Вовка<sup>25</sup>. Участь дослідника в цій справі пояснюється не лише усвідомленням необхідності утворення наукового центру, а й прагненням завершити справу, розпочату Ф. Вовком<sup>26</sup>, з яким його єднали багатолітні людські та професійні взаємини<sup>27</sup>. Прикметно, що очолив Музей антропології та етнології учень Ф. Вовка О. Аleshо, який розпочинав етнографічні дослідження під керівництвом Д. Щербаківського<sup>28</sup>.

Д. Щербаківський був одним із фундаторів Етнографічного товариства в Києві. Організаційна робота зі створення цієї науково-громадської організації тривала впродовж другої половини 1924 року. Після того, як 13 січня 1925 року було затверджено статут товариства, скликали перші загальні збори (22 січня), на яких Д. Щербаківського обрали до Ради організації разом із В. Ганцовим, Є. Дзбановським, Н. Малечою, В. Мамонівим, А. Онищуком, Л. Шульгіною<sup>29</sup>. Саме цей перший склад Ради виробив засади діяльності Етнографічного товариства, забезпечив матеріальні умови праці, розробив положення про етнографічні гуртки, з метою залучення нових членів уклав реєстр установ та осіб, що працювали в царині етнографії, підготував низку програм для збирання етнографічного матеріалу, улаштував лекції, підготував перший том «Записок Етнографічного товариства» тощо<sup>30</sup>. Крім організаційної праці, Д. Щербаківський долучався до наукової та просвітницької діяльності товариства. Так, приміром, у першій книжці «Записок Етнографічного товариства» було опубліковано його розвідку про відділ народного мистецтва (колишній етнографічний) Всеукраїнського історичного музею імені Т. Шевченка, де короткий огляд кожної групи пам'яток доповнено екскурсом в історію створення підрозділу<sup>31</sup>. Незадовго до загибелі дослідник передав для збірника пам'яті В. Гнатюка, який готувало до друку товариство, статтю «Головні явища в ритміці українського орнаменту»<sup>32</sup>. Також він виступив із доповіддю «Нові російські праці по народному мистецтву» на т. зв. «вечорах нової етнографічної книги», які регулярно проводило товариство<sup>33</sup>.

Ще більш активною та різнобічною була робота Д. Щербаківського над організацією та розбудовою мистецтвознавчих установ ВУАН — Секції мистецтв, Софійської комісії, Науково-дослідної кафедри мистецтвознавства, Всеукраїнського археологічного комітету (далі — ВУАК).

1918 року Д. Щербаківський разом з колегами з УНТ виступив з ініціативою створення в структурі товариства окремої Секції мистецтв для організації систематичного дослідження пам'яток вітчизняного мистецтва. У заяві, направленій 29 серпня 1918 року до Ради УНТ, вони передусім наголосили на критичному стані справ у мистецтвознавчій сфері: *«Сучасний стан науки про українське мистецтво не відповідає ні тому інтересові до нього, який так глибоко захопив громадянство, ні цінності тих скарбів мистецтва, що зібранні за останні десятиліття по українських музеях і безліччю розкидані по всій широкій території України. Скільки десятків наукових дослідів тільки по частині освітлюють деякі питання історії нашого мистецтва; ці галузі цілком і до сьогоднішнього дня зовсім нерозробленими, навіть матеріал для них не зібраний. Досить сказати, що українська наука десяти років тому назад вже мала загальну «історію України», мала «історію української літератури», а ще й досі не має жадної, хоча б популярної, «історії українського мистецтва»<sup>34</sup>. Одним з чинників такого стану справ автори заяви називали розрізненість науковців, внаслідок чого вони були позбавлені можливості мати фахове періодичне видання та публікувати окремі праці. «Нова секція, про яку йде мова, — зазначалося в заяві, — мала б на меті влаштувати відчити, видавати студії по історії українського мистецтва і особливо — матеріали, систематично підібрані по архівах, музеях і різних збірках старовини. Крім того, нова секція має також своїм завданням згуртувати навколо себе тих небагатьох людей, що тепер працюють окремо в обсязі історії нашого мистецтва, а також підібрати, привабити й виховати молоді сили, які би надалі працювали над студіюванням нашого минулого в цьому напрямкові»<sup>35</sup>.*

Рада УНТ 15 вересня 1918 року вирішила пристати до пропозиції щодо створення Секції мистецтв. 20 вересня Д. Щербаківський разом із Д. Антоновичем, С. Гіляровим, В. Данилевичем, В. Козловською, В. Модзалевським узяв участь в організаційному засіданні секції, на якому

було сформовано її персональний склад, обрано керівництво (голова — Д. Антонович, секретар — Д. Щербаківський)<sup>36</sup> та визначено головні напрями діяльності<sup>37</sup>.

Протягом усього існування Секції мистецтв Д. Щербаківський брав активну участь як у організаційній, так і у власне науковій роботі цієї науково-громадської організації. Майже рік дослідник виконував обов'язки секретаря секції. 30 травня 1919 року він разом з головою секції Г. Павлуцьким та товаришем голови В. Модзалевським склав повноваження через обтяженість іншими справами<sup>38</sup>. Та навіть після цього на прохання голови секції М. Макаренка йому неодноразово доводилося головувати на засіданнях чи бути заступником голови<sup>39</sup>.

Після того, як у складі секції було утворено сім комісій (бібліографічна, збирання архівних матеріалів з історії українського мистецтва, термінологічна, лекційно-екскурсійна, реєстраційна, складання словника діячів українського мистецтва, видавнича), дослідник 5 липня 1919 року увійшов до складу термінологічної комісії, а 7 лютого 1920 року — очолив бібліографічну комісію. Про інтенсивність праці Д. Щербаківського свідчить хоча б той факт, що на засіданні секції 21 березня 1920 р., вирішили виплатити йому одинадцять тисяч карбованців за три тисячі карток до бібліографічного словника<sup>40</sup>. Д. Щербаківський брав участь практично в усіх засіданнях секції, долучався до дискусій з приводу оприлюднених доповідей, а також підготував власні наукові доповіді — «Виноградна лоза як ехаристичний символ в українському іконописі» та «Український архітектурний стиль в освітленні нової праці професора Ф. Шміта»<sup>41</sup>.

Особливо багато уваги Д. Щербаківський приділяв видавничій справі. Ще на організаційному засіданні секції він виступив з ініціативою організації видань за трьома напрямками:

- 1) періодичний журнал,
- 2) фундаментальне видання пам'яток, т. зв. «*Monumenta artis Ucrainae*»,
- 3) популярні підручники для кустарів, архітекторів тощо.

Пропозиції вченого були підтримані його колегами, які вирішили зосередитися на виданні «Записок Секції мистецтв» та «*Monumenta*». Згодом, 5 липня 1919 року, Д. Щербаківському разом із Г. Саливоном і М. Макаренком було доручено розробити програму видань секції, а 7 лютого 1920 року вченого разом із В. Модзалевським та М. Макаренком обрали до складу редакційної колегії першого збірника секції<sup>42</sup>. В тому, що до кінця 1921 року «Збірник Секції мистецтв» побачив світ, велика частка праці Д. Щербаківського. Втрата УНТ внаслідок націоналізації власної видавничої бази, фінансова та матеріальна скрута практично унеможливлювали видання ґрунтовного наукового збірника. Зрештою, сучасники відзначали, що справа з його підготовкою практично не посувалася, поки за неї не взявся Д. Щербаківський. Він не лише редагував подані матеріали, вирішував питання матеріального забезпечення, а й протягом півроку щодня відвідував друкарню Державного видавництва України (далі — ДВУ), де безпосередньо доглядав за виданням збірника<sup>43</sup>.

Після об'єднання УНТ та ВУАН Секція мистецтв разом з кількома іншими гуманітарними секціями товариства увійшла до Археологічної комісії академії. Однак через порушення автономності роботи секції невдовзі її члени залишили комісію, надалі Секція мистецтв працювала при І відділі ВУАН. У структурі секції в середині 1920-х років виокремилося чотири комісії:

- 1) дослідження художніх цінностей, вилучених з церков і молитовних будинків України,
- 2) термінологічних словників з мистецтва,
- 3) реєстрації пам'яток мистецтва,
- 4) видавнича<sup>44</sup>.

Як і раніше, Д. Щербаківський залишався одним з найактивніших організаторів праці за всіма вказаними напрямками.

Після перевезення до Києва з московського Гохрана Д. Щербаківським та А. Середою близько 3 тисяч золотарських виробів<sup>45</sup>, ВУАН 24 жовтня 1922 року затвердила Комісію з дослідження художніх цінностей, вилучених із церков і молитовних будинків України (скорочено — Золотарська комісія), до складу якої увійшли О. Новицький (голова)<sup>46</sup>, М. Біляшівський, Д. Щербаківський, Ф. Ернст, А. Серeda, Ю. Красицький. З 1924 р. Золотарська комісія продовжила роботу в структурі ВУАКу під головуванням О. Новицького, а згодом — Д. Щербаківського. Незважаючи на відсутність будь-якого фінансування, члени комісії провели перевірку перевезених речей, систематизували колекцію, працювали над встановленням головних типів та змін стилів в українському золотарстві, його центрів, іноземних впливів, фіксували клейма майстрів та вкладні написи. Вкрай складні умови праці не дозволили більшості членів комісії опрацювати намічені наукові

теми. Практично тільки Д. Щербаківський, який мав постійний доступ до сховища речей у Першому державному музеї, зумів підготувати й опублікувати три наукові розвідки з історії вітчизняного золотарства<sup>47</sup>. Крім того, за свідченнями В. Козловської, за два дні до загибелі дослідник передав до ВУАКу великий рукописний матеріал з історії українського золотарства<sup>48</sup>. Дослідження золотарських виробів Д. Щербаківський поєднував із вивченням архіву Києво-Печерської лаври, Софійського собору та інших монастирських архівів. На основі цих відомостей він планував підготувати працю «Київські золотарі за матеріалами Лаврського архіву», в роботі над якою йому допомагали й інші члени комісії<sup>49</sup>.

Позаяк одним з нагальних завдань українського мистецтвознавства Д. Щербаківський уважав вироблення термінології, він продовжував активну роботу в Комісії зі складання словників з мистецтва. В січні 1924 року вона була приєднана до Інституту української наукової мови (далі — ІУНМ) як його мистецький відділ. У травні 1925 року на загальних зборах мистецького відділу ІУНМ ухвалили організувати сім секцій: археологічну, архітектурну (будівельну), малярську, різьбарську, художньо-промислову, музичну та театральну<sup>50</sup>. Д. Щербаківський увійшов до складу архітектурної й малярської секцій, а також очолив художньо-промислову секцію<sup>51</sup>. Передбачалося, що кожна секція підготує окремий термінологічний словник. Навесні 1926 року ІУНМ та ДВУ уклали угоду, відповідно до якої будівельний, театральний та музичний словники потрапили до категорії словників другої черги, тобто тих, що мали бути здані у видавництво до кінця 1927 року<sup>52</sup>. Щодо інших термінологічних словників, які готував мистецький відділ ІУНМ, то конкретний час їхньої підготовки до друку точно не визначався. Але, як відомо, зміна політичної ситуації в країні, згортання політики «українізації» та хвиля політичних репресій не дозволили видати навіть словники другої черги.

Серед видавничих проектів Секції мистецтв Д. Щербаківський найбільше уваги приділяв реалізації серії альбомів «Українське народне мистецтво» (редактор — В. Кричевський). Планувалося, що кожен з 12 випусків, присвячений архітектурі, різьбленню, металу, кераміці, склу, килимам, тканині, вишивці, живопису, вбранню, іграшкам, писанкам, міститиме 50 таблиць з ілюстраціями та оглядову статтю обсягом в друкований аркуш. 16 жовтня 1923 року Д. Щербаківський виступив з доповіддю про план цього видання на засіданні президії наукового комітету Наркомату освіти. Президія підтримала ініціативу Секції мистецтв і звернулася з відповідним поданням до колегії Наркомату освіти. Невдовзі видавництво «Шлях освіти» отримало для підготовки першого випуску 400 золотих карбованців. Але незважаючи на підтримку ВУАН, особисту зацікавленість наркома освіти, в кінцевому результаті президія Наркомату відклала реалізацію проекту на невизначений термін через тривіальну причину — брак фінансування<sup>53</sup>.

Д. Щербаківський брав активну участь в організації та безпосередньому здійсненні наукового комплексного дослідження собору Св. Софії в Києві. Перша спроба заснування спеціалізованої наукової структури для розроблення питань нагального ремонту, реставрації й вивчення пам'ятки була здійснена влітку 1918 року, коли при митрополиті Київському та Галицькому Антонієві сформувався Софійський комітет на чолі з Ф. Шмітом. Д. Щербаківський увійшов до його складу разом з такими відомими істориками мистецтва, архітекторами, пам'яткоохоронцями та митцями як Д. Айналов, М. Біляшівський, В. Глоба, П. Голландський, Д. Гордеев, А. Грабарь, Ф. Ернст, Г. Красицький, В. Леонтович, В. Модзалевський, І. Моргилевський, Г. Нарбут, К. Широцький та ін. Уже на перших засіданнях виявилися суттєві розбіжності в поглядах учасників на засади реставрації собору, обумовлені прагненням групи дослідників (Ф. Шміт, Д. Айналов, В. Глоба, П. Голландський та ін.) відновити пам'ятку у «первісних», тобто давньоруських формах. Водночас інша група, умовно названа сучасниками «українською фракцією», до складу якої входив і Д. Щербаківський, наполягала на збереженні цілісності пам'ятки з урахуванням усієї історії її побутування, передусім барокових архітектурних форм та елементів інтер'єру, що, зрештою, цілком відповідає сучасним засадам наукової реставрації. В гострих дискусіях вдалося погодити питання щодо непорушності екстер'єру собору, остаточно сформованого в XVII–XVIII ст., водночас в інтер'єрі планувалося здійснити низку змін. Особливу тривогу «української фракції» викликало прагнення опонентів демонтувати центральний бароковий іконостас XVIII ст.<sup>54</sup> Вже на цьому початковому етапі роботи Софійського комітету в його складі було сформовано кілька комісій (архітектурна, археологічна, художня, внутрішнього оформлення) та конкретизовано їхні завдання.

Попри суттєві розбіжності між членами комітету, їх єднало розуміння необхідності всебічного дослідження Софійського собору та видання фундаментальної монографії про пам'ятку.

1918 року саме Д. Щербаківський став довіреною особою Ф. Шміта в Києві, на яку покладалося забезпечення видання програми дослідження собору<sup>55</sup>.

Через від'їзд владики Антонія з Києва Софійський комітет позбавився фінансової підтримки й припинив свою діяльність. На початку 1919 року було зроблено спробу відновити його діяльність при науковому комітеті ВУКОПИСу на основі попередньої програми, але через нестабільність політичної ситуації вона не мала успіху. Лише 26 квітня 1921 року при ВУАН було створено Софійську комісію на чолі з Ф. Шмітом, який перебрався до Києва після обрання його академіком по кафедрі загальної історії мистецтва. Д. Щербаківський увійшов до складу комісії разом з Г. Павлуцьким, М. Макаренком, О. Грушевським, В. Пархоменком, І. Моргилевським, В. Козловською, Ф. Ернстом, Г. Красицьким, Ф. Морозовим, О. Гермайзе. Комісія продовжила роботу на основі програми, розробленої ще 1918 року. Перед її членами стояло завдання:

- 1) з'ясувати історію будівництва та нинішній стан будівлі собору;
- 2) провести розкопки в межах монастирської садиби та самого собору;
- 3) дослідити фрескове й мозаїчне малярство собору, з'ясувати стан його збереженості, провести укріплення та розчистку від пізніших записів;
- 4) розробити проект реставрації пам'ятки;
- 5) обстежити всі рухомі мистецькі пам'ятки в соборі, прийняти на зберігання ризницю, бібліотеку та архів собору;
- 6) виконати креслення, малюнки, світлини, необхідні для вивчення Св. Софії;
- 7) на основі архівних та літературних джерел з'ясувати історію собору;
- 8) опублікувати результати досліджень у вигляді лекцій, доповідей, розвідок, монографій з окремих питань;
- 9) підготувати та видати загальну монографію про Св. Софію<sup>56</sup>.

Щодо узагальнювальної монографії про Софійський собор, то вона мала складатися з дванадцяти розділів:

- 1) документальна історія будівлі за архівними джерелами;
- 2) садиба собору;
- 3) матеріали та будівельні прийоми;
- 4) архітектурна композиція собору;
- 5) порівняльно-історична характеристика будівлі;
- 6) барокові добудови та фасади;
- 7) мозаїки;
- 8) фрески;
- 9) скульптура;
- 10) підлога;
- 11) іконостаси та ікони;
- 12) ризниця<sup>57</sup>.

Відповідно до цієї програми Д. Щербаківський мав написати для монографії розділ про начиння собору, тобто ікони, золотарські вироби, тканини тощо<sup>58</sup>.

Через непорозуміння між членами Софійської комісії Спільне зібрання ВУАН 1 січня 1922 року розпустило цю структуру. Однак вже за півтора роки — в червні 1923 року — з ініціативи О. Новицького та під його головуванням Софійська комісія поновила свою роботу при I відділі академії. Після реорганізації Археологічного комітету ВУАН у Всеукраїнський (1924) комісія продовжила роботу при комітетові. На всіх цих етапах Д. Щербаківський брав активну участь в організації дослідження пам'ятки, особливо в 1925—1927 роках, коли він виконував обов'язки товариша голови ВУАКу та голови його мистецького відділу. Вчений долучався до обстеження й вивчення матеріалів бібліотеки та архіву Софійського собору, організації археологічних розкопок на його території, обстеження та забезпечення реставрації пам'яток монументального й станкового малярства, що зберігалися в соборі.

З 1924 року Д. Щербаківський долучився до організації роботи Науково-дослідної кафедри мистецтвознавства<sup>59</sup>. Згідно з проектом, розробленим Ф. Шмітом на початку 1922 року, вона мала складатися з восьми секцій, але на практиці обмежилася лише секцією українського мистецтва, яку очолив О. Новицький<sup>60</sup>. Хоча на першому етапі Д. Щербаківський не був співробітником кафедри,

він уважно слідкував за її роботою. Так, зокрема, вчений написав ґрунтовний відгук на звіт про роботу кафедри протягом першого року її існування (з 1 жовтня 1922 року до 1 жовтня 1923 року)<sup>61</sup>.

Наприкінці 1924 р. Ф. Шміт залишив Київ, тому керівництво кафедрою перебрав О. Новицький, який постав перед необхідністю її реорганізації. Він одразу залучив до роботи Д. Щербаківського: «Як тільки керування кафедрою перейшло до мене, я звернувся до нього [Д. Щербаківського — І. Х.], запрошуючи його до складу кафедри, й він зразу ж дав згоду із усім власним йому захопленням в зв'язі з працею. З того часу я не робив жодного важного кроку без поради з ним: звичайно всяку таку справу ми обмірковували з ним спільно, раніше ніж перевести її в життя»<sup>62</sup>. Д. Щербаківський брав активну участь у розробці нової структури кафедри, виробленні операційних планів діяльності, під час відпусток чи хвороби О. Новицького перебирав на себе практично усю педагогічну та адміністративну роботу.

Одне з нагальних завдань Науково-дослідної кафедри мистецтвознавства за часів роботи Д. Щербаківського полягало в підготовці молодих фахівців. Адже після закриття 1924 року Київського археологічного інституту, де здійснювалася підготовка істориків мистецтва, кафедра втратила єдину базу, що постачала аспірантів. Спроби відновити діяльність інституту при ВУАКу та Інституті народної освіти успіху не мали. Водночас, аби заповнити прогалину у підготовці фахівців, Д. Щербаківський проводив семінар з народного мистецтва при Всеукраїнському історичному музеї імені Т. Шевченка, а О. Новицький керував роботою гуртка «*Studio*» при Кабінеті українського мистецтва. Позаяк частина слухачів семінару входила до складу гуртка, було вирішено об'єднати їх при кафедрі. Таким чином, сформувався гурток молодих дослідників, з якого фактично й постачалися кандидати на аспірантів як для кафедри, так і для київських музеїв. За словами О. Новицького багато в чому завдяки Д. Щербаківському було налагоджено педагогічну роботу кафедри: «...Д[анило] М[ихайлович] був педагогом на турі — в нього була якась надзвичайна умілість захопити роботу найінертнішу людину, а на молодість він мав такий вплив, що коли він вимагав від них якоїсь роботи, то вони готові були кинути, а часом і дійсно манкували своєю службовою роботою, аби тільки виконати ту, якої він домагався»<sup>63</sup>. Члени гуртка студювали літературу з питань мистецтва, складали бібліографічні картки, розробляли інвентарні картки для датованих пам'яток мистецтва та інструкції їхнього опису, здійснювали екскурсії, зачитували доповіді. Варто наголосити, що Д. Щербаківський дуже вимогливо підходив до вибору тем аспірантських робіт: «Сама тема роботи повинна була вибиратися не випадково. Анаправленого вивчення або окремих майстерень, або окремих центрів даного виробництва (у нього звичайно були теми по народному мистецтву), щоб з часом з ряду таких робіт могла скластися загальна характеристика цієї галузі мистецтва»<sup>64</sup>. З допомогою вченого для членів гуртка було організовано цикл лекцій з історії техніки різних видів образотворчого та декоративного мистецтва. Мало того, позаяк операційних коштів кафедри не вистачало для оплати праці лекторів, Д. Щербаківський відмовився від платні за роботу на кафедрі, переадресувавши її на оплату лекцій<sup>65</sup>.

З 1924 року Д. Щербаківський також долучився до науково-організаційної праці у ВУАКу. Дослідник увійшов до складу Археологічного комітету 12 червня 1924 року, а 23 грудня його було обрано заступником голови. Разом з головою комітету О. Новицьким і вченим секретарем М. Рудинським він увійшов до складу президії ВУАКу<sup>66</sup>.

М. Рудинський згадував, що налагодження діяльності комітету після його реорганізації в 1924 році вимагало від членів президії «величезної організаційної праці, праці глибоко невдячної, що її, передовсім, скеровано в бік чужого всім нам листування через канцелярії, праці, що її наслідків довгий час незнати, бо завше непропорційно малі в порівнянні до втраченої енергії — вони виявляються тільки через роки»<sup>67</sup>. Далі дослідник наголосив: «Та якщо ця праця є тяжкою для всіх, хто любить вечірні одвідини *Meditationis*, цієї приємної зморених денною обіганиною робітників науки, вона була десятикратно тяжча для покійного Данила Михайловича, бо шлях канцелярії, то був єдиний шлях, яким його ноги — ці дивовижно прудкі ноги — зовсім одмовлялися ступати.

І отже — з величезним напруженням волі, у глибокому переконанні, властивому кращим представникам старішої генерації українців, що не можна зрікатися й одної роботи, яку треба робити і якої нема кому робити, Данило Михайлович бере на себе цей тягар.

[...] Берейого легко, не вагаючися, безогляднате, що на його плечах і без того лежить багато пудовий вантаж, накинутий йому в інших численних закладах і в інших численних сферах, безогляднате, що від тої праці він — історик мистецтва — не матименічого, що вона для нього є чистий видаток з його ресурсів науково-дослідчих»<sup>68</sup>.

Робота в комітеті проводилася в двох відділах — археології та мистецтва. Традиційно в комітеті переважали археологи, відповідно цей напрям отримував фінансування на проведення експедицій та організацію розкопок. Д. Щербаківський став ініціатором створення в комітеті повноцінного мистецького відділу, він розробив програму його діяльності, а також намагався забезпечити фінансування. Засідання мистецького відділу відбувалися починаючи з другої половини 1925 року під головуванням Д. Щербаківського, який нерідко брав на себе й обов'язки секретаря. В них брали участь М. Біляшівський, П. Курінний, К. Мощенко, О. Новицький, М. Рудинський, Д. Щербаківський, згодом — В. Барвінок, В. Безсмертний, Ф. Ернст, О. Кобелев, В. Кричевський, М. Макаренко, В. Осьмак, А. Серета, С. Таранушенко та ін. На засіданнях розглядалися питання видачі відкритих листів на мистецтвознавчі дослідження, організації наукових експедицій, обліку, охорони та реставрації загрожених пам'яток мистецтва. Крім того, відділ провів велику роботу з виявлення мистецьких пам'яток, вивезених у різний час до музеїв та приватних збірок Росії, а також з укладання реєстру садиб та будинків Києва, в межах яких заборонялися будь-які земельні роботи та перебудови без узгодження з ВУАКом<sup>69</sup>. Упродовж 1925 року через брак коштів відділ мистецтв переважно обмежувався заходами щодо загрожених пам'яток мистецтва, реставрації кількох давніх ікон, складанням анкет та програм, підготовкою наукових досліджень. Жодних експедицій, архітектурних обмірів чи фотографування провести не вдалося. Зважаючи на те, що фінансування на 1926 рік дещо збільшилося, Д. Щербаківський розробив програму систематичних досліджень, які мав організувати мистецький відділ. Програма передбачала:

- 1) розшуки архівного матеріалу з історії українського мистецтва;
- 2) реєстрацію пам'яток мистецтва (як рухомих, так і нерухомих), що перебували в культових спорудах, державних установах та приватній власності;
- 3) обміри та фотографування пам'яток;
- 4) організацію фахового розкриття пам'яток давнього малярства з метою виявлення творів XII–XVI ст.;
- 5) складання мап пам'яток мистецтва з урахуванням не лише творів, що збереглися, а й тих, що втрачені;
- 6) організацію планових експедицій;
- 7) налагодження співпраці з місцевими архівами, центральними та місцевими музеями, реставраційною майстернею та ін.;
- 8) забезпечення підготовки фахівців;
- 9) організацію видавничої справи.

Влітку 1926 року працівникам відділу вдалося провести кілька експедицій на Волинь і Поділля. Поступово налагоджувалися контакти з місцевими архівами та музеями. Але через брак коштів значною мірою робота відділу концентрувалася в спеціально створених комісіях — студіювання джерел по історії українського мистецтва (голова — М. Василенко) та студіювання пам'яток монументального малярства (голова — М. Макаренко), а також Софійській комісії (голова — О. Новицький) та комісії студіювання українського золотарства (голова — О. Новицький, потім — Д. Щербаківський).

Д. Щербаківський доклав багато зусиль для налагодження видавничої діяльності комітету. Велика частина його праці у виданні першого звідомлення ВУАКу (за 1925 рік)<sup>70</sup>, першого тому серії «*Fontes artis Ukrainicae*» (праця В. Модзалевського «Гути на Чернігівщині»)<sup>71</sup>, підготовці першого тому «Записок ВУАКу»<sup>72</sup> та ін. Про роль дослідника в реалізації видавничої програми комітету промовисто свідчить звіт цієї установи за 1927 рік: «*На жаль, раптова смерть одного з найдіяльніших його [ВУАКу—І.Х.] членів—Вице-президента і голови мистецького відділу, не втомного дослідника українського мистецтва та української археології Д. М. Щербаківського—стала причиною того, що минулого року не було видано «Записок Археологічного комітету» та чергового тому «Fontes artis Ukrainicae», яке підготував до друку небіжчик Д. М. Щербаківський*»<sup>73</sup>.

Таким чином, Д. Щербаківський відіграв важливу роль у заснуванні й розбудові академічних установ етнографічного та мистецтвознавчого напрямів. Здобутки дослідника в науково-організаційній справі були обумовлені як глибоким розумінням завдань кожної з цих галузей, так і здатністю офірувати свої знання, час та сили на користь спільної справи, всупереч особистим науковим інтересам.



- <sup>1</sup> Камінський В. Етнографія в науковій діяльності Данила Михайловича Щербаківського // Етнографічний вісник. — 1928. — Кн. 6. — С. XXV–XXVI.
- <sup>2</sup> Так, приміром, у періодичних виданнях анонсувалося, що в другій книжці «Записок Етнографічного товариства» буде вміщено життєпис та характеристику наукової діяльності Д. Щербаківського (див.: Д. М. Щербаківський [Некролог] // Бюлетень Етнографічного Товариства. — 1927. — Ч. 1. — С. 12), але це видання, очевидно, потрапило до великої категорії інших праць, «заборонених на стадії верстки, або тиражі яких було знищено» (визначення С. Білоконя, див.: Білокін С. Про видання, заборонені на стадії верстки, або тиражі яких було знищено (1920–1941) // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. — К.; Л., 2004. — Т. II. — С. 554–602).
- <sup>3</sup> У більшості праць 1930–1980-х років., присвячених розвитку етнографічної науки, ім'я Д. Щербаківського не згадується взагалі (див., приміром: Попов П. М. Вивчення фольклору в Академії наук УРСР за 25 років її існування (1919–1944) // Мистецтво. Фольклор. Етнографія. — К., 1947. — Т. I–II. — С. 61–80; Музиченько С. М. Біля витоків української радянської етнографії (Діяльність етнографічної комісії ВУАН) // Народна творчість та етнографія. — 1986. — № 4. — С. 21–27), або воно називається лише серед фундаторів Етнографічного товариства в Києві (див.: Березовський І. П. Українська радянська фольклористика. Етапи становлення та розвитку. — К., 1968. — С. 84).
- <sup>4</sup> Курінний П. Провідні ідеї і люди української науки // Шлях перемоги. — 1954. — Великдень. — № 9–10. — С. 3.
- <sup>5</sup> Курінний П. Данило Михайлович Щербаківський керівник етнографічного дослідження України за доби українського культурного ренесансу // Шлях перемоги. — 1954. — 9 травня. — № 11. — С. 3. — 16 травня. — № 12. — С. 3.
- <sup>6</sup> Див., приміром: Скрипник Г. Етнокультурне та державне відродження України та розгортання наукової діяльності установ УАН (20-і роки XX ст.) // Народна творчість та етнографія. — 1998. — № 5–6. — С. 19, 20; Рубан О. Етнографічна комісія Академії наук України // Народна творчість та етнографія. — 1999. — № 4. — С. 127.
- <sup>7</sup> І в архівних документах, і в літературі вказуються різні дати відновлення роботи секції — 20 квітня та 29 квітня 1920 року, тобто дати першого чи третього, заключного, організаційного засідання.
- <sup>8</sup> Протокол цитується за: Камінський В. Зазн. праця. — С. XXIV.
- <sup>9</sup> Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (далі — ІР НБУВ). — Ф. 285 — Од. зб. 2692. — Арк. 14 зв.
- <sup>10</sup> Камінський В. Зазн. праця. — С. XXIV–XXV. Див. також «Інструкцію Етнографічної Секції Україн. Наукового Товариства в Києві» (див.: ІМФЕ, Національні наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів (далі — ННАФРФ). — Ф. 1 дод. — Од. зб. 89. — Арк. 11).
- <sup>11</sup> Там само. — Арк. 3.
- <sup>12</sup> Там само. — Арк. 9.
- <sup>13</sup> Там само. — Арк. 54.
- <sup>14</sup> Там само. — Арк. 26.
- <sup>15</sup> Там само.
- <sup>16</sup> Там само. — Од. зб. 2. — Арк. 3 зв.
- <sup>17</sup> Там само. — Од. зб. 89. — Арк. 52.
- <sup>18</sup> Там само. — Арк. 13, 14.
- <sup>19</sup> Другий випуск «Етнографічного збірника», що містив зібрані К. Квіткою «Українські народні пісні», було видано 1922 року, а журнал «Етнографічний вісник» почав виходити з 1925 року
- <sup>20</sup> Д. М. Щербаківський // Український музей. — К., 1927. — Зб. 1. — С. VII.
- <sup>21</sup> У приміщенні Першого державного музею засідання Етнографічної секції УНТ відбувалися з 5 грудня 1920 року до 3 квітня 1921 року (див.: ІМФЕ, ННАФРФ. — Ф. 1 дод. — Од. зб. 87). У цьому музеї також працювали колеги Д. Щербаківського по секції загальної етнографії: М. Біляшівський (директор музею), В. Козловська (завідувачка археологічного відділу музею), А. Онищук та Г. Колцуняк (галицькі етнографи, які незадовго до відновлення роботи секції прибули до Києва).
- <sup>22</sup> ІМФЕ, ННАФРФ. — Ф. 1 дод. — Од. зб. 12. — Арк. 1–2.
- <sup>23</sup> Звіт про роботу в 1921 році академік А. Лобода назвав «Звідомлення про діяльність Фольклорної Комісії та Етнографічної Секції б. Українського наукового товариства в Києві» (див.: ІМФЕ, ННАФРФ. — Ф. 1 дод. — Од. зб. 2).
- <sup>24</sup> Камінський В. Зазн. праця. — С. XXV.
- <sup>25</sup> Д. М. Щербаківський // Український музей. — К., 1927. — Зб. 1. — С. VII.
- <sup>26</sup> Д. Щербаківський максимально дбав про збереження матеріалів померлих колег, видання їхніх праць тощо. Так, приміром, Є. Спаська, учениця Д. Щербаківського, згадувала: коли до неї потрапляли матеріали померлих дослідниць, учитель наполегливо вимагав, щоб вона відклала власні розвідки й опрацювала згадані матеріали (див.: Спаська Є. Спогади про мого найсуворішого вчителя Данила Щербаківського / Публікація С. Білоконя // Наука і культура: Україна. — К., 1990. — Вип. 24. — С. 278, 284).
- <sup>27</sup> З Ф. Вовком Д. Щербаківський був знайомий ще з довоєнних часів, він збирав на його прохання виробу українського народного мистецтва для музею Олександра III в Петербурзі (див.: Листування М. Ф. Біляшівський — Ф. К. Вовк / Вступ та прим. В. Наука. — Запоріжжя, 2002. — С. 59, 60), дослухався до порад щодо методики наукових досліджень тощо.

- <sup>28</sup> У Ф. Вовка, як відомо, О. Алешо навчався в Петербурзькому університеті. Середню освіту О. Алешо отримав в уманській гімназії (закінчив 1910 р.) в той самий час, коли там викладав Д. Щербаківський (1906–1910 рр.). Д. Щербаківський створив неформальний гурток гімназистів, разом з якими він навідувався до навколишніх сіл, збирав твори декоративно-вжиткового й сакрального мистецтва, записував пісні, замальовував орнаменти та ін. Дослідник прагнув створити в Умані музей, але його бажання наштовхнулося на спротив місцевої влади, яка вбачала в інтересі до українських старожитностей небезпечні політичні тенденції. Тому частина зібраних матеріалів поповнила фонди київського музею, частина надійшла до Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові. Згодом деякі матеріали було опубліковано в праці «Орнаментация української хати» В. Щербаківського (див.: *Щербаківський В.* Українське народне мистецтво: Орнаментация української хати // Богословія (Рим). — 1978. — Т. XLII. — С. 7–43 і окремо: *Щербаківський В.* Українське народне мистецтво: Орнаментация української хати. — Рим, 1980), але більшість виконаних гімназистами замальовок збереглася в архіві вченого. Серед них вдалося виявити зошит гімназиста О. Алеші з замальовками орнаментации саней, кожухів та писанок (див.: ІА НАНУ, НА. — Ф. 9. — Од. зб. 93 б).
- <sup>29</sup> *Дзбановський Є.* Огляд діяльності Етнографічного Товариства за час з 22/II–1/VI 1925 р. // Записки Етнографічного товариства. — К., 1925. — Кн. 1. — С. 61.
- <sup>30</sup> Там само. — С. 61–63.
- <sup>31</sup> *Щербаківський Д.* Відділ народнього мистецтва у Всеукраїнському Історичному Музею імені Т. Г. Шевченка у Києві // Записки Етнографічного товариства. — 1925. — Кн. I. — С. 54–59.
- <sup>32</sup> Д. М. Щербаківський [Некролог] // Бюлетень Етнографічного Товариства. — 1927. — Ч. 1. — С. 12.
- <sup>33</sup> Бюлетень Етнографічного Товариства. — 1927. — Ч. 1. — С. 7.
- <sup>34</sup> ІА НАНУ, НА. — Ф. 9. — Од. зб. 223. — Арк. 24–24 зв.
- <sup>35</sup> Там само.
- <sup>36</sup> 13 жовтня 1918 року відбулися вибори президії секції: головою було обрано Г. Павлуцького, товаришем голови — В. Модзалевського (див.: Протоколи засідань Секції мистецтв Укр. Наукового Т-ва в Києві // Збірник Секції мистецтв [Українського Наукового Товариства] / За ред. *М. Макаренка, Д. Щербаківського, Ф. Ернста.* — К., 1921. — Зб. 1. — С. 155).
- <sup>37</sup> Там само. — С. 154–155.
- <sup>38</sup> 30 травня 1919 року головою секції обрали М. Макаренка, секретарем — Ф. Ернста (див.: Протоколи засідань Секції мистецтв... — С. 156).
- <sup>39</sup> ІА НАНУ, НА. — Ф. 9. — Од. зб. 168/М–594, 168/М–605, 168/М–606.
- <sup>40</sup> Протоколи засідань Секції мистецтв... — С. 162.
- <sup>41</sup> Перша з цих доповідей була зачитана на засіданні Секції мистецтв 25 січня 1920 року (див.: Протоколи засідань Секції мистецтв... — С. 160) й невдовзі опублікована (див.: Щербаківський Д. Символіка в українському мистецтві. I. Виноградна лоза // Збірник Секції мистецтв [Українського Наукового Товариства] / За ред. *М. Макаренка, Д. Щербаківського, Ф. Ернста.* — К., 1921. — Зб. 1. — С. 55–74). Другу доповідь планувалося заслухати 31 липня 1919 року (див.: Протоколи засідань Секції мистецтв... — С. 159), під назвою «Українські дерев'яні церкви» її опубліковано в першому збірнику Секції мистецтв (див.: *Щербаківський Д.* Українські дерев'яні церкви. Короткий огляд розробки питання // Збірник Секції мистецтв [Українського Наукового Товариства] / За ред. *М. Макаренка, Д. Щербаківського, Ф. Ернста.* — К., 1921. — Зб. 1. — С. 80–102).
- <sup>42</sup> Після смерті В. Модзалевського (помер 3 серпня 1920 р.) до складу редакційної комісії ввійшов Ф. Ернст.
- <sup>43</sup> *Ернст Ф.* Данило Михайлович Щербаківський. (Пам'яті дослідника) // Бібліологічні вісті. — 1928. — № 1. — С. 131.
- <sup>44</sup> ІР НБУВ. — Ф. 279. — Од. зб. 1. — Арк. 3–3 зв.; Звідомлення Першого (Історично-Філологічного) Відділу за 1923 й рік // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. — К., 1924. — Кн. IV. — С. 321.
- <sup>45</sup> Детальніше див.: *Ходак І. Д.* Щербаківський та його книгознавчі студії // Друкарство. — 2004. — № 4. — С. 83–87.
- <sup>46</sup> О. Новицький з 9 жовтня 1922 року очолював Секцію мистецтв ВУАН.
- <sup>47</sup> *Щербаківський Д.* Золотарська оправа книжки в XVI–XIX століттях на Україні // Бібліологічні вісті. — 1924. — № 1–3. — С. 3–15. Його ж. Готичні мотиви в українському золотарстві // Україна. — 1924. — № 4. — С. 3–11. Його ж. Оправи книжок у київських золотарів XVII–XVIII ст. // Труды Українського наукового інституту книгознавства. — К., 1926. — Т. I: Українська книга XVI–XVII–XVIII ст. — С. 353–400.
- <sup>48</sup> *Козловська В.* Пам'яті дорогого товариша Д. М. Щербаківського // Етнографічний вісник. — 1928. — Кн. 6. — С. XII.
- <sup>49</sup> *Нестуля С.* Становлення Всеукраїнського Археологічного комітету ВУАН (середина 1920-х років). — Полтава, 1997. — С. 41–42.
- <sup>50</sup> *Савченко Ф.* Інститут Української наукової Мови Української Академії Наук // Україна. — 1926. — Кн. 5. — С. 184.
- <sup>51</sup> Там само. — С. 186.
- <sup>52</sup> Там само. — С. 185.
- <sup>53</sup> *Новицький О.* Здобутки українського мистецтвознавства за десятиріччя після Жовтневої революції // Записки Всеукраїнського Археологічного Комітету. — К., 1930. — Т. I. — С. 228.

- <sup>54</sup> Ремонт, реставрація та обслідування св. Софії Київської // Наше минуле. — 1918. — Ч. 2. — С. 209.
- <sup>55</sup> Ф. Шміт неодноразово звертався за допомогою до Д. Щербаківського щодо сприяння у виданні відповідних матеріалів. Так, у серпні 1918 р., дізнавшись про вихід у Києві часопису «Наше минуле», він прохав київського колегу погодити з В. Модзалевським питання публікації його статті про київські мозаїки (див.: ІА НАНУ, НА. — Ф. 9. — Од. зб. 168/Ш—793). Невдовзі Ф. Шміту стало відомо, що його розвідку «Об издании св. Софии» планується надрукувати в працях Першого з'їзду діячів українського пластичного мистецтва. Він одразу передав рукопис і 21 світлину софійських мозаїк, які виготовив С. Аршеневський, до Києва Д. Щербаківському. Принагідно дослідник прохав організувати переклад розвідки українською мовою та здійснити його наукову редакцію, «чтобы моя подпись не красовалась, в конце концов, под плодами чьих-нибудь переводческих недоразумений» (див.: ІА НАНУ, НА. — Ф. 9. — Од. зб. 168/Ш—794). Д. Щербаківський виконав прохання колеги: статтю Ф. Шміта переклав О. Гуцало. На жаль, праці з'їзду тоді так і не вдалося видати, але за кілька років дослідник подбав про її видання в «Збірнику Секції мистецтв» (див.: Шміт Ф. Про видання св. Софії // Збірник Секції мистецтв [Українського Наукового Товариства] / За ред. М. Макаренка, Д. Щербаківського, Ф. Ернста. — К., 1921. — Зб. 1. — С. 103—111).
- <sup>56</sup> Шміт Ф. Об исследовании и издании памятников древне-русского искусства // Наука на Украине. — 1922. — № 3. — С. 144.
- <sup>57</sup> Там само. — С. 142.
- <sup>58</sup> Ерст Ф. Данило Михайлович Щербаківський. (Пам'яті дослідника) // Бібліологічні вісті. — 1928. — № 1. — С. 132.
- <sup>59</sup> Академічні кафедри в той час не були установами, а репрезентували певну галузь науки (детальніше див.: Історія Національної академії наук України. 1918—1933. Науково-довідковий апарат. — К., 2002. — С. 14).
- <sup>60</sup> ІР НБУВ. — Ф. 279. — Од. зб. 867. — Арк. 4.
- <sup>61</sup> ІА НАНУ, НА. — Ф. 9. — Од. зб. 223.
- <sup>62</sup> Цитата з виступу О. Новицького «Д. М. Щербаківський і кафедра мистецтвознавства» на урочистій академії пам'яті Д. Щербаківського, організованій 6 грудня 1927 року у ВУАН з нагоди півріччя з дня смерті вченого (див.: ІР НБУВ. — Ф. 279. — Од. зб. 876. — Арк. 2).
- <sup>63</sup> ІР НБУВ. — Ф. 279. — Од. зб. 876. — Арк. 1 зв.
- <sup>64</sup> ІР НБУВ. — Ф. 279. — Од. зб. 876. — Арк. 1 зв.
- <sup>65</sup> Про це згадував О. Новицький у доповіді «Д. М. Щербаківський і кафедра мистецтвознавства» (див.: ІР НБУВ. — Ф. 279. — Од. зб. 876. — Арк. 2 зв.), а також Н. Коцюбинська, учениця Д. Щербаківського (див.: Коцюбинська Н. Данило Михайлович Щербаківський (17/XII — 6/VI 1927) // Нова хата. — 1928. — Ч. 3. — С. 2).
- <sup>66</sup> Нестуля С. Становлення Всеукраїнського Археологічного комітету ВУАН (середина 1920-х років). — Полтава, 1997. — С. 12, 16. 12 січня 1925 р. склад президії затвердило Спільне зібрання ВУАН, а 31 січня — Укрголовнаука. Д. Щербаківський перебував на цій посаді до кінця життя, позаяк 10 березня 1926 року на пленумі ВУАКу під час перевиборів президії було вирішено залишити її в попередньому складі (див.: Там само. — С. 32).
- <sup>67</sup> Цитата з виступу М. Рудинського «Данило Михайлович Щербаківський і ВУАК» на урочистій академії пам'яті дослідника 6 грудня 1927 року (див.: ІА НАНУ, НА. — Ф. 10. — Од. зб. Р 69).
- <sup>68</sup> Там само.
- <sup>69</sup> Новицький О. Діяльність ВУАКу в р. 1926 // Коротке звітлення ВУАКу за 1926 рік. — К., 1927. — С. 3—4.
- <sup>70</sup> Коротке звітлення Всеукраїнського археологічного комітету за археологічні дослідження року 1925. — К., 1925. — 120 с.
- <sup>71</sup> Модзалевський В. Гути на Чернігівщині / За ред. і з передмовою М. Біляшівського. — К., 1926.
- <sup>72</sup> Записки Всеукраїнського Археологічного Комітету. — К., 1930. — Т. I.
- <sup>73</sup> Історія Національної академії наук України. 1924—1928. Документи і матеріали. — К., 1998. — С. 347.